

Halife Nasır Li-dinillah'ın Fütüvvet Faaliyetleri ve Sultan I.

İzzeddîn Keykâvus*

Caliph Nasir Li-Dinillah' Futuwwa Activities and Sultan Izz al-Din Kayka'us I

Rıfat İlhan ÇELİK**

ORCID: 00000-0002-5109-3732

Makale Türü: Özgün Araştırma

Article Type: Original Research

Chicago:

Çelik, Rıfat İlhan. "Halife Nasır Li-dinillah'ın Fütüvvet Faaliyetleri ve Sultan I. İzzeddîn Keykâvus" *Tarihçi* 2, no. 1 (Ocak 2022): 83-99.

Özet

Halife Nâsır Li-dinillâh'ın fütüvvet teşkilatına girişi, bu teşkilatı bir buyrultu yazarak düzenlemesi ve daha sonra teşkilatın başına geçmesi onu Bağdat Abbasi Devleti'nin ötesinde bütün İslâm dünyasının manevi lideri konumuna getirmiştir. Muhtemelen Halife Nâsır Li-dinillâh'ın fütüvvet teşkilatına girişi 1207 yılından önce gerçekleşmiştir. Nâsır Li-dinillâh'ın fütüvvet libasını teşkilatın reisi olan zahit ve şeyh birinin elinden giymesi (Şeyh Abdülcabbar) onun hem maddî hem de manevî olarak yükselmesine ve hilafet merkezinin tekrar bir cazibe merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Bundan sonra toplumun ileri gelenleri ve emirler fütüvvet teşkilatına temâyül ederek adeta birbirleri ile yarışarcasına bu teşkilata girmişlerdir.

Halife Nâsır'ın çevresindeki Müslüman hükümdarları fütüvvet teşkilatına girmeye davet etmesi ve onların da bu davete olumlu karşılık vermeleri ile birlikte fütüvvet teşkilatı İslâm dünyasında birçok taraftar bulmaya ve güçlenmeye başlamıştır. Anadolu'daki Ahilik Müessesesi'ni etkileyen olayların en önemlisi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin en kuvvetli hükümdarlarından İzzeddîn Keykâvus'un fütüvvet teşkilatına girişi ve Halife Nâsır ile olan ilişkileri idi.

Anahtar Kelimeler: Halife Nâsır Li-dinillâh, Türkiye Selçukluları, Fütüvvet Teşkilatı, Sultan I. İzzeddîn Keykâvus, Ahilik Müessesesi.

Abstract

* Bu çalışma "Türkiye Selçukluları Zamanında Ahilik Müessesesi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğretim Üyesi Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü rcelik@ahievran.edu.tr

The entry of the Caliph Nasir Li-Dinillah into the Futuwwa organization, organizing this organization by writing a letter of reference, and being the head of the organization led him to lead the whole Islamic world beyond the Baghdad Abbasid state. Probably the entry of the Caliph Nasir Li-Dinillah into the organization of the Futuwwa was happened before 1207. The dressing of the caliph Nasir Li-Dinillah's futuwwa libas by the hands of the leader of the organization, who was ascetic and a sheikh (Sheikh Abdulcabbar), led him to rise both materially and spiritually and brought attention to the caliphate center again. From then on, the leaders and command of the society entered to this organization like a race by inclining to the organization of Futuwwa.

The Futuwwa Organization began to find many supporters in the Islamic world and became stronger after Caliph Nasir invited the Muslim rulers around him to join this organization and they responded positively to this invitation. The most important of these participation on behalf of the Akhi Institution in Anatolia was the entry of Izzeddin Keykavus, one of the most powerful rulers of the Turkish Seljuk State, into the Futuwwa organization and his relationship with the Caliph Nasir.

Key Words: Caliph Nasir Li-Dinillah, Turkey Seljuks, Organization of Futuwwa, Izz al-Din Kayka'us I, Organization of Akhi.

Giriş

Halife el- Mustazî Biemrillâh'ın 1180 yılında ölümü üzerine, Zümrüt adlı bir Türk anneden dünyaya gelen Nâsır Li-dinillâh,¹ Abbasî Devleti'nin otuz dördüncü halifesi olarak Bağdat'ta 1180-1225 yılları arasında tam kırk altı yıl halifelik yapmıştı.² Hiçbir Abbasî halifesi bu kadar zaman hilâfette kalmamıştı.³ Bu dönemde Abbasî Devleti Bağdat merkez olmak üzere sadece Irak'ın çok küçük bir bölgesine hâkim bulunuyordu. Devletin ihtişamlı zamanında tesis edilmiş bulunan Bağdat şehri, geniş müesseseleri ve coğrafi vaziyeti itibarıyla bütün İslâm dünyasında önemli bir şöhret kazanmış ve zamanın şehirlerine nispetle yoğun bir nüfusa sahip olmuştu. Şehir, Halife Nâsır Li-dinillâh döneminin öncesinde ve sonrasında sosyal ve ekonomik açıdan gayet sıkıntılı bir dönem geçirmişti.⁴ Bunda şâtır, rind, evbaş gibi çeşitli fütüvvet gruplarına

¹ Nâsır Li-dinillâh Ebu'l-Abbas Ahmet b. Al-Mustazî bi-Emrillah, hakkında en geniş biyografik tarzda çalışma; Angelika Hartmann, *An-Nasir Li-Din Allah 1180-1225* (Berlin: Studien Zur Sprache, Geschichte Und Kultur Des Islamischen, 1975), adlı eserde bulunmaktadır.

² İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih* XI, Çev. Abdülkerim Özaydın (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), 366; Franz Taeschner, "Nâsır Li-dinillâh." *MEB. İslam Ansiklopedisi* IX, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964): 92.

³ Hamdullah b. Ebu Bekir b. Ahmed b. Nasır Müstevfi Kazvinî, *Tarih-i Güzide* (Tahran: Müessese-i İntişârât-ı Emir-i Kebir, 1387), 366.

⁴ Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II-III." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,

ilâveten özellikle ayyâr grupları başlıca rol oynuyordu. Hatta bu gruplar bazı devlet erkânı tarafından gizliden gizliye destekleniyorlardı. Abbasi Devleti'nin 1143/44 yılı olayları hakkında önemli bilgiler veren İbnü'l-Esîr, Irak Selçuklu hükümdarı Sultan Mesut'un (1134-1152) kayınbiraderi olan Kavurd'un oğlunun ve vezirin oğlunun ayyarların gasp ettiği şeylerden pay almaları sebebiyle yakalanmak korkusu taşımadıkları, bundan dolayı da faaliyetlerini artırdıklarını belirtmektedir.⁵

Abbasî Devleti'nin dâhilinde bu olaylar meydana gelirken Nâsır Li-dinillâh'ın Hilafet makamına geldiği tarihlerde İslâm dünyasında siyasî manzara şu şekilde temâyüz etmişti. 1040 yılında Horasan'da Selçuklu Devleti'nin temelleri atıldığı esnada Bağdat'ta Abbasî Devleti, İslâm ülkeleri üzerinde siyasî ve dinî etkisini kaybetmişti. Hatta bu sırada Şû Büveyhoğulları, Halife Ka'im bi-Emrillah'ı kendi nüfuzları altına almış idi. Ancak Halife'yi düştüğü bu durumdan ünlü Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey 1055 yılında Bağdat'a yapmış olduğu seferle kurtardı. Bu seferden sonra Halife Ka'im bi-Emrillah tarafından Tuğrul Bey'e Melikü'l-maşrik ve'l-mağrib (Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı) unvanı verildi. Böylece Abbasî halifeleri ancak Selçuklu hâkimiyeti sayesinde İslâm dünyasının manevî liderleri olarak itibarlarını devam ettirebildiler.⁶ Bu durum İslam dünyasında Selçukluların siyasî ve askeri gücünün son derece artmasına neden oldu.

Sultan Melikşah'ın (1072-1092) güçlü iktidarından sonra, Selçuklu Devleti'nin zayıflaması üzerine Abbasî halifeleri, tekrar dünyevî ihtiraslar peşinde koşmaya başladılar. Bunlardan birisi de Abbasî hilâfetinin hâris halifesi Nâsır Li-dinillâh idi.⁷ Bu amaçla Halife, veziri Celâleddin Ubeydullah b. Yunus kumandasında bir ordu sevk ederek Selçuklulara ait olan bazı bölgeleri ele geçirmek istediye de ordusu Hemedan yakınlarında bozguna uğratıldı (1188).⁸ Bütün bunlara rağmen ihtiraslarına hâkim olamayan Halife, Irak Selçuklu hükümdarı II. Tuğrul'a karşı, onların amansız düşmanı olan Hârizimşâh Alâeddin Muhammed Tekiş'i destekledi. Bu iki hükümdar arasında Mart 1194 yılında Rey'de vuku bulan muharebede Sultan II. Tuğrul'un ordusu bozguna uğrayıp kendisi maktul düştü.⁹ Böylece önce Irak Selçuklu arkasında da 1117 yılında Suriye

(Ankara: 1952), 62; Corci Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi* II, Terc. Zeki Megâmiz (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1976), 199.

⁵ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih* XI, 91, 92; Funda Demirtaş, "Fütüvvet Kavramının Askerî ve Siyasî Mahiyeti." *Ahîlik(Uluslararası Sempozyumu) Bildiri Kitabı*, (Kayseri: 2011), 415.

⁶ İbn Fazlan, *Seyahat-nâme*, Terc. Ramazan Şeşen (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1995), 225; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997), 135; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamani* (İstanbul: K.B. Yayınları, 1976), 34-46.

⁷ Bu amaçla Halife'nin mutlak dünyevî hâkimiyetini yaymak ve yerleştirmek için "Bütün zemin Emirü'l-Mü'minin'e aittir. Emlâk sahibi olmak başka kimsenin hakkı değildir" gibi ifadelerle bu isteklerini yaymak istiyordu. İbnü'l Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih* XII, 32.

⁸ İbnü'l Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih* XII, 32; Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Musameratü'l-Abyâr (Selçuklu Devletleri Tarihi)*, Terc. M. N. Gençosman, Notl. F. N. Uzluk (Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi, 1943), 96.

⁹ Irak Selçuklu Devleti'nin son sultanı II. Tuğrul ve devletin yıkılışı için bkz. Faruk Sümer, "Tuğrul II", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 41, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 342-344.

Selçuklu devletleri tarihe karışmış oldu.¹⁰

Selçuklu Devleti'nin nihayete ermesi, Abbasî hilafeti açısından sorunların nihayeti anlamına gelmiyordu. Zira Selçuklu Devleti'nin mirasını paylaşma hususu, Halife ile Hârizmşâh Alâeddîn Muhammed Tekiş'i karşı karşıya getirdi ve hatta bu durum siyasî bir mücadeleye dönüştü. Halife İnan topraklarından kendisine düşen payı arzuluyor, buna mukâbil Alâeddîn Muhammed Tekiş de dünyevî iktidarı ve nüfuzu dolayısıyla Selçuklu Devleti'nin mirasına sahip çıkmak istiyordu. İlerleyen yıllarda Halife, Irak-ı Acem'de Alâeddîn Tekiş'in düşmanlarını destekledi ve Irak hükümdarının veziri Oğalmış'ı İsmaililer vasıtasıyla öldürttü. Bunun sonucunda iki taraf arasında gerginlik had safhaya ulaştı. Alâeddîn Tekiş Halife'ye kesin bir şekilde darbe indirmek için harekete geçti ise de hava muhalefeti sonucunda geri dönmek zorunda kaldı.¹¹ Sultan Alâeddîn Tekiş ikinci defa Bağdat'a karşı harekete geçmeden 1200 yılında Hârizim'de öldü.

Halife Nâsır kendisine yönelen bu tehdidi siyasî oyunlar ile bertaraf etmeye çalıştı. Bu sefer Hârizmşâhlılar devletinin hükümdarı Alâeddîn Muhammed'e (1200-1220) karşı, Moğol hükümdarı Cengiz Han ile mektuplaşmak suretiyle onunla müzakerelere girişti. Bu mektuplarda Cengiz Han'ı Hârizmşâh hükümdarına karşı kışkırtarak, hücum ettirmeye çalıştı. Sonuçta Alâeddîn Muhammed, Cengiz Han ile savaşmak zorunda kaldı ve bozguna uğradı. Halife Nâsır böyle bir siyasi oyun ile kuvvetli hasmından kurtularak hedefine ulaşsa da bütün İslâm dünyasını Moğol tehlikesi ile baş başa bırakmış oldu.¹²

Halife Nâsır döneminin önemli İslâm tarihçilerinden olan İbnü'l-Esîr, Halife'nin Moğollarla mektuplaşmasını teyit ederek, onun bu siyasetini şiddetle eleştirdi. Hatta dünyada yapılabilecek en büyük günahın onun bu davranışının yanında küçük kalacağını beyan ederek Moğol istilâsının mesuliyetini onun üzerine yıktı.¹³ Burada verilen bilgilere göre; bütün İslâm dünyasını sarsan Moğol istilâsının mesuliyetini sadece Halife Nâsır'ın mektuplaşması meselesine dayandıran İbnü'l-Esîr'in, gerçekleri tam olarak yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar İbnü'l-Esîr, Moğol istilâsının sebebini açıklarken duygusal davranmışsa da, İslâm dünyasının liderliği iddiasını üzerinde taşıyan Halife'nin Moğollar ile mektuplaşarak, kendi siyasî menfaatlerini tesis etmek için, Moğolları, Alâeddîn Tekiş üzerine kışkırttığı gerçeğini de inkâr edilemez bir şekilde ortaya koymuştur.

¹⁰ Taeschner, "Nâsır Li-dinillâh", 92; Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 255.

¹¹ Ravendî, *Rabatü's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr* II, Çev. A. Ateş (Ankara: T.T.K. Yayınları, 1999), 341; İbrahim Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti Târîhi* (Ankara: T.T.K. Yayınları, 2000), 125, 126; Taeschner, "Nâsır Li-dinillâh", 93; Aydın Taneri, *Celâlü'd-dîn Hârizmşâh ve Zamanı* (Ankara: K. B. Yayınları, 1977), 13.

¹² Taeschner, "Nâsır Li-dinillâh", 93.

¹³ İbnü'l Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih* XII, 401.

Halife Nâsır Li-dinillâh zamanında Abbasî Devleti, doğusunda böylesine önemli ve tehlikeli siyasî olaylar cereyan ederken, batısında ve kuzeyinde de güçlü devletlerle karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan Mısır'da kurulan Fatimî Devleti'nin son halifesi El-Âdîd Li-dinillâh Ebu Muhammed Abdullah'ın ölümünden (Ö. 1171) iki yıl sonra, Selâhaddîn Yusuf b. Eyyub istiklâlini kazanarak 1187 yılına kadar geçen süre içerisinde Şam'ı, Halep'i, Musul'u ve Kudüs'ü ele geçirip, Yemen, Mısır ve Suriye'yi idaresi altına alarak hudutlarını Nil'den Fırat'a kadar genişletmiş ve Orta Doğu'nun en güçlü devleti haline gelmişti. Diğer taraftan Türkiye Selçuklu Devleti II. Kılıç Arslan'ın yönetiminde büyük bir gelişme göstererek, sadece Anadolu'nun siyasî birliğini sağlama hususunda değil aynı zamanda iktisadî ve kültürel açıdan da büyük bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde Bâtınîler de Orta Doğu'nun siyasal denklemi içerisinde Fatimî Devleti'nin bir fraksiyonu olarak hâkimiyetlerini Taberistan, Mazenderan ve Cürcan havalisinde kuvvetli bir şekilde devam ettiriyorlardı. Etrafa yolladıkları fedaîleri ve daîleri vasıtasıyla halkı kandırmaya ve isyanlar çıkartmaya çalışıyorlardı. Bunlardan İsmailîlerin değişik zamanlarda bazı halife ve devlet büyüklerine suikastlar düzenleyecek kadar ileri gittikleri bilinmektedir.¹⁴ Ahiliğin Anadolu'da gelişmeye başladığı bir dönemde Orta Doğu coğrafyasının ve İslam dünyasının siyasi ahvali bu şekilde idi.

1-) Halife Nâsır Li-dinillâh'ın (1180-1225) Fütüvvet Teşkilatına Girişi ve Fütüvvet Buyruktusu

Görüldüğü üzere Nâsır Li-dinillâh, halife olduğu esnada Abbasî Devleti içeride ve dışarıda gayet müşkül ve nâzik bir durum içerisinde bulunuyordu. İşte bu noktadan itibaren Halife Nâsır Li-dinillâh siyasal alanda ortaya koymuş olduğu politikasının bir devamını sosyal alanda da gerçekleştirerek Abbasî Devleti'nin gücünü maddî ve manevî anlamda devam ettirmek gayreti içerisine girdi. İslâm dünyasında ve kendi ülkesi içerisinde örgütlenen çoğu kez kargaşalık ve isyanlara sebep olan farklı fütüvvet gruplarını kendi riyasetinde toplayarak onlara resmî bir hüviyet kazandırmak istiyordu. Bu amaçla ilk olarak, o dönemde Bağdat'ta fetaların reisi ve şeyhi konumunda bulunan Şeyh Abdülcebbâr b.Yusuf el- Bağdadî'nin (Ö. 1187) elinden fütüvvet libası giymek ve fütüvvet ka'sesinden (ka'sü'l-fütüvve) şerbet içmek suretiyle bu teşkilata intisap etmiştir.¹⁵ Halife'nin fütüvvet teşkilatına girişi ile birlikte fütüvvetin gelişim süreci farklılaşmış,

¹⁴ Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II-III", 62; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993), 234; Muallim Cevdet, *Zeylün Alâ Fasli'l- Ahîyyetü'l- Fıyânî't- Türkiyye fî Râibletü'l- İbn Battuta (İslâm Fütüvveti ve Türk Ahîliği, İbn Battuta'ya Zeyl)*, Çev. C. Yarar (İstanbul: İşaret Yayınları, 2008), 93.

¹⁵ Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II-III", 62; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet". *TDV İslam Ansiklopedisi* II (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 262; Demirtaş, "Fütüvvet Kavramının Askerî ve Siyasî Mahiyeti", 415; Franz Taeschner, "İslâm Ortaçağında Futuwa XV." *Terc. Fikret Işılta, İ.Ü.İ.F.M.* (1954): 13; Saadetin Kocatürk, "Fütüvvet ve Ahilik." *XX. Ahilik Bayramı Kongresi*, (Kırşehir: 1984): 32.

değişmiş ve resmîleşmiş olup, Taeschner'in ifadesiyle; *her şeyden önce fütüvvet sosyal alanda yüksek tabakaya doğru yönelmiş ve saray fütüvveti ortaya çıkmıştır*.¹⁶ Fütüvvet teşkilatı Halife'nin sarayından sonra sınırlı çevreden sıyrılıp umumî halkın alâkasını ve ilgisini cezbetmeye başlamıştır. Bundan dolayı teşkilat, bazı eserlere mevzubahis olması ile birlikte fütüvvet edebiyatı ortaya çıkmıştır.¹⁷

Abbasîler devri ile uğraşan çağdaş Arap yazarlarından bazıları Halife Nâsır Li-dinillâh'ın teşkilatlandığı Fütüvvet örgütüne “el-Keşşâfet-i fî'l-İslâm” adını vererek bu teşkilatın izcilik örgütü olduğunu söylerler.¹⁸ Claude Cahen, Halife Nâsır Li-dinillâh için; *Sünnî ve Şîî cemaatleri sâfîleri ve sâfî olmayanları, Müslümanları ve gayr-ı müslim azınlıkları ve elit tabakayla bağlantısı olmayan alt tabaka sınıfları birleştiren sembolik bir halife olmaktan çok ötedir*, ifadesini kullanarak onun fütüvvet teşkilatı içerisinde oynamış olduğu role işaret etmiştir.

Halife Nâsır'ın fütüvvet kuruluşlarına resmî bir hüviyet kazandırması devlete iki önemli açıdan fayda sağlamıştır. Bunlardan birincisi farklı fütüvvet kurumlarını tek bir çatı altında birleştirmek suretiyle onların siyasî desteğini kazanmak diğer taraftan da onların gayri nizâmî kanun dışı faaliyetlerine engel olmaktır. İkincisi de İslâm dünyasındaki diğer hükümdarları, kurmuş olduğu bu teşkilata dâhil ederek maddî ve mânevî yönden kaybolan siyasî ve askerî nüfuzunu yeniden tesis ederek Abbasî Devleti'nin devamlılığını sağlamaya çalışmaktadır.

Abbasî halifesinin, Reisü'l-Fityan Şeyh Abdülcebbâr b.Yusuf el- Bağdadî'nin elinden fütüvvet libasını giyme merasimi konusunda çeşitli çalışmalar yapılmış ve bu teşkilata hangi tarihte girdiği konusu üzerinde muhtelif tarihler (H.578/M.1182,¹⁹ H.583/1187²⁰, H.590/M.1194, H.599/M.1202-1203, H.601/M.1204-1205²¹) ileri sürülmüştür.

Bu konu üzerinde şimdiye kadar yapılan çalışmalarda kronolojik açıdan iki önemli kaynak kullanılmıştır. Bunlardan birincisi Hacı Kalfa'nın, meşhur lakâbı ile Kâtip Çelebi'nin, Hicri 578 yılı olarak belirlediği miladî 1182 / 1183 yılına ait Nâsır Li-dinillâh'ın fütüvvete girişi ile ilgili verdiği bilgiler, diğeri ise vakayinamelerden gelen bundan 20 ila 30 yıl sonrasını gösteren fütüvvetle ilgili bilgilerdir. Buna ilâveten, İsmet Kayaoğlu da Zehebî'nin *Tarih'ül İslâm* adlı eserine dayanarak, Hicri 583 yılına ait olayları aktarırken, Nâsır Li-dinillâh'ın, Şeyh Abdülcabbar'ın elinden

¹⁶ Franz Taeschner, “İslâm'da Fütüvvet Teşkilatı'nın Doğuşu Meselesi Tarihi Ana Çizgileri XXXVI.” Çev. S. Yüksel, *Belleten*, (Ankara: T.T.K Yayınları, 1972), 223, 224.

¹⁷ Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva”, 13.

¹⁸ Neşet Çağatay, “Anadolu Türkler'in Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler.” *Belleten*, 203, (1988): 487.

¹⁹[Puşiden-i Nâsır Halife, libâs-ı fütüvvet râ ez Şeyh Abdül-Cebbâr ve vefât-ı Şeyh Ebu'l-Abbas Rufâ'î ve halef-i İbn Bişkeval. (بشكوال)] Kâtip Çelebi (Hacı Kalfa), *Takvimü't-Tevârih*. (İstanbul: İbrahim Müteferrika Ta'bi, 1146), 73. Genelde bu konu üzerinde çalışanlar tarafından 1182-83 tarihi esas alınmıştır: İsmet Kayaoğlu, “Halife en-Nasır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu.” *A.Ü.İ.F.D.*, 25, (1981): 222; Çağatay, Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II-III”, 62; Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva”, 13; Kocatürk, “Fütüvvet ve Ahilik”, s. 32.

²⁰ Mikail Bayram, *Abi Evran ve Abi Teşkilatı'nın Kuruluşu* (Konya: Damla Matbaacılık ve Ticaret, 1991), 23.

²¹ Ocak, “Fütüvvet”, 262.

fütüvvet libasını giyip fütüvvet teşkilatına girişi ile ilgili şu bilgileri vermektedir. “*Abdülcabbar b Yusuf b. Salih fütüvvetin şeyhi ve reisi onun tacının incisi ve sancağının taşıyıcısı idi, mürüvvet ve asabiyette emsali yoktu. Kendisini ruhunu yüceltmeye babalığa hasretti. Allah’a ibadet etmek için, seçtiği ve yaptırdığı bir yere çekildi. Halife en-Nâsır, onu çağırtdı, kendisine tâbi oldu ve ondan libas giydi. Sonra Abdülcabbar hacca gitti ve orada öldü...*”²² Bilgilerden anlaşılacağı üzere Halife Nâsır Li-dinillâh'ın Şeyh Abdülcabbar'ın elinden fütüvvet libasını giyip fütüvvet teşkilatına girişi kuvvetli bir ihtimal olarak H.583/1187 yılı öncesine denk gelmektedir.

Halife Nâsır Li-dinillâh'ın Fütüvvet teşkilatına girişi, bu teşkilatı bir buyrultu yazarak düzenlemesi ve daha sonra teşkilatın başına geçmesi onu Bağdat Abbasi Devleti'nin ötesinde bütün İslâm dünyasının lideri konumuna getirmiştir. Bu teşkilatın reisi olması hususunda İsmet Kayaoğlu da *Miratü'z-Zaman* adlı esere dayanarak bu tarihin 1207 (H.604) yılından önce gerçekleşmiş olması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır.²³

Halife Nâsır Li-dinillâh tarafından 1207 yılında Bağdat'ta bir fütüvvet üyesinin öldürülmesi üzerine yazdırılan buyrultu, fütüvvet toplumunun düzeni ve fütüvvete dâhil olanların uyması gereken kurallar hakkında bilgiler vermektedir. Fütüvvet buyrultusu, İbn Sâi'nin Cami' el-Muhtasar adlı kroniğine dayanılarak yazılmıştır. Paul Kahle tarafından ilk defa Arapçadan Almancaya çevrilen eser,²⁴ Türkiye'de İsmet Kayaoğlu tarafından “Halife en-Nâsır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu” adı altında bir makale şeklinde yayınlanmıştır.²⁵

Bu makaleye dayanarak fütüvvet teşkilatı ve onun düzenlenmesi hakkında bazı değerlendirmelere sahip bulunuyoruz. Buna göre; Halife Nâsır Li-dinillâh'ın fütüvvet libasını teşkilatın reisi olan zahit ve şeyh birinin elinden giymesi (Şeyh Abdülcabbar) onun hem maddi hem de manevî olarak yükselmesine ve hilafet merkezinin tekrar bir cazibe merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Bundan sonra toplumun ileri gelenleri ve emirler bu teşkilata temâyül ederek intisap etmişlerdir. Bununla da kalınmayarak çevredeki hükümdarlar ve beyler teşkilata davet edilmiş ve onlar da bu davete kayıtsız kalmayarak birbirleri ile yarışarcasına fütüvvet teşkilatına girmişlerdir. Bu durum Halife'nin nüfuzu ve siyasî etkinliğini ve Bağdat şehrinin önemini bir kat daha artırmıştır.

²² Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehabi, *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-a'lâm*, Tahkik: Beşar Avvad Ma'ruf, 12 (Basım yeri yok: Darü'l-Garb-ı İslami, 2003), 760; Kayaoğlu, “Halife en-Nâsır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu”, 222.

²³ Zehabi, *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-a'lâm*, 760; Kayaoğlu, “Halife en-Nâsır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu”, 223.

²⁴ Paul Kahle, “Eine Futuwwa-Erlass des Khalifen en-Nâsır ausdem Jahre 1207.” *Festschrift Max Freiherrn Von Oppenheimzum 70*, (Berlin 1933).

²⁵ Kayaoğlu, “Halife en-Nâsır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu”, 221-227.

Âdet olduğu üzere Fütüvvetnâmelerin çoğunda olduğu gibi, fütüvvet buyrultusunda da fütüvvetin kaynağı, örnek timsali ve üstün şahsiyet olarak Ali b. Ebu Talip gösterilmiştir. Bu buyrultuda fütüvvete mensup “refik,” “kebir,” “feta,” “ihvan,” “râcih” gibi sıfatlara sahip olan kimselerin uymaları gereken kurallar şer’î esaslar dâhilinde anlatılmıştır. Bu buyrultuda kan dökmenin yasaklanması ve insan hayatının korunması amacı ile belli kuralların getirilmesi, hukuk kurallarına ve insan haklarına verilen önemi göstermesi bakımından Ortaçağ zamanı tutum ve değerleri çerçevesinde oldukça ileri bir durumdur.²⁶

Cezalandırma usulünde İslâmî kurallar çerçevesinde kısas esas alınmıştır. Bundan sonra yani cezaya muti’ olanlar reisleri tarafından nasıl ki fütüvvet şalvarı giyerek fütüvvete girmişse aynı şekilde bu şalvarı alınarak fütüvvet teşkilatından çıkartılmıştır.²⁷

Halife Nâsır’ın fütüvvet teşkilatının reisi sıfatı ile fütüvvet grupları arasında cereyan eden mücadeleler esnasında bir fütüvvet üyesinin öldürülmesi vesilesi ile yayınlamış olduğu yukarıda bahsi geçen buyrultu, fütüvvet üyelerinin düzenini ve uyması gereken kuralları göstermesi bakımından önemlidir.²⁸ Böylece fütüvvet adı altında faaliyet gösteren fakat ortak bir iradeye sahip olmadan müstakil hareket eden teşkilatları ortadan kaldırarak, kendi şahsında temerküz ettirmek suretiyle fütüvveti tanzim ve tensik etti.²⁹ Bundan sonra yalnız onun teveccüh ettiği kişi ve kurumlar fütüvvet teşkilatına girmeye başladı.

Halife Nâsır, kendisinden önceki halifelerden farklı davranarak bütün mezheplere eşit davranmayı tercih ederek Şiiler ile de irtibat kurmaktan çekinmemiştir. Yüksek memurluklara ve danışmanlıklara İmamiye Şia’sı mensuplarından kişiler ataması onun bu tavrı ile ilgili oldu.³⁰ Bu yaklaşım fütüvvet teşkilatına da yansdı. Teşkilatı, İmamiye mezhebinin temel akidelerine göre on iki imamın her birinin adına izafeten on iki kola böldü ve başlarına da reis tayin etti.³¹ Halife diğer taraftan dönemin en büyük sufisi, Şafî mezhebine mensup olan Şeyhü’l-Şuyuh Şihâbeddîn Ebul Hafs Ömer b. Abdullah es-Sühreverdî’ye İmamiye ve tasavvuf akidelerini içerisinde barındıran bir fütüvvetnâme hazırlatmıştır. Bu siyasî politika ile İslâm dünyasındaki Şû ve Sünnî grupları aynı amaç etrafında toplayarak maddî ve manevî kudret ve nüfuzunu artırmak istemiştir. Nitekim bu politikasında belli ölçülerde başarılı olmuştur. Bir taraftan Şafî mezhebi dolayısıyla Şeyh

²⁶ Örneğin buyrultuda geçen konu ile ilgili maddelerden birisi şöyledir: Bir refik bir kimseyi öldürürse ki-Allah insan öldürmeyi ve kan dökmeyi yasak etmiş ve şeriat de insan hayatını korumuştur. Bu suretle o Allah’ın “Kim bir mümini kasten öldürürse cezası ebedî olarak cehennemdir.” ayetinde anılan günahkâr kimselerden olur. Bkz. geniş bilgi için; Kayaoğlu, “Halife en-Nasır’ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu”, 224.

²⁷ Kayaoğlu, “Halife en-Nasır’ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu”, 225, 226.

²⁸ Kayaoğlu, “Halife en-Nasır’ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu”, 223.

²⁹ Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva XV”, 13.

³⁰ Angelika Hartmann, “Nâsır-Lidînillâh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 32, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 399-402.

³¹ Ocak, “Fütüvvet”, 262.

Sühreverdî'nin Sünnî İslâm dünyasındaki şöhret ve nüfuzundan faydalanarak sufileri ve onların etrafındaki zümreyi Halife'nin riyâseti etrafında toplarken, diğer taraftan İmamiyye mezhebi vasıtasıyla İsmâîlîler'in büyük reisi III. Hasan'ın imamlık iddialarından vazgeçmesi sağlanarak Abbasî halifesine sadakat yemini ettirmişlerdir.³²

Halife, fütüvvet âdâp ve erkânına yaptırmış olduğu bu düzenlemelere ilâveten birtakım sosyo-kültürel unsurları da ekledi. Bunlardan biri Hz. Osman'ın hilafetinin sonlarına doğru usul ve kullanım tarzı bakımından İran'dan alınmış olan fındık-endazlık geleneği idi. O dönemlerde Bağdat'ta bir hayli revaç bulmuş olan fındık-endazlık İran'dan ihraç edildiği esnada tuhaf karşılansa da daha sonraları benimsenmiş ve hatta Harunü'r-Reşid fındık-endazlardan müteşekkil nemel (karınca) namı ile maruf olan bir askerî birlik tesis ettirmişti.

Nâsır Li-dinillah ise fütüvvet teşkilatına girdikten sonra, fındık-endazlığa yakinen ilgi duyarak, kendisini fındık atanların pîri ilan etmiştir. Bu çerçevede Fındık-endazlar arasında kuvvetli bağlar tesis etmek için, fütüvvet libası giymeyenlere ve fütüvvet ka'sesinden (ka'sü'l-fütüvve) içmeyenlere fındık atmaya yasaklamıştır. Halife, aslında bir savaş oyunu olan fındık-endazlığı başta devlet adamları olmak üzere toplumun bütün kesiminin zevkle oynadığı bir spor haline dönüştürdükten sonra Remyü'l-Bunduk (oklu yayla yuvarlak taş atmak) ve tuyûrü'l-manâsîb (posta güvercini yetiştirmek) âdetlerini teşvik ederek fütüvvet teşkilatına girmiştir. Remyü'l-Bunduk sporunu yapanların, zamanın en iyi atıcısı kabul edilen Halife Nâsır'ı yâd etmesini talep etmiştir. Hatta tuyûrü'l-manâsîb âdetinin yerine getirilmesi hususunda da bütün eski posta güvercinlerini kestirerek yenilerini adamlarına dağıttığı ve bu suretle bütün güvercin neslinin onun elinden türediği malumdur.³³

İbnü'l-Esîr eserinde *Remyü'l-bunduk ve tuyûrü'l-manâsîb oyunları hakkında*; “*En-Nâsır Lidinillâh ok atmak ve posta güvercini yetiştirmek hususunda bir hayli uğraşp durmuş ve vaktini bunlarla geçirmişti.*”³⁴ Şeklindeki ifadelerle Halife'yi Remyü'l-bunduk ve tuyûrü'l-manâsîb oyunları hakkında eleştirmişti. Ayrıca “*Fütüvvet Teşkilatı'nın kuruluş ve gelişmesinde büyük gayreti olduğu gibi her tarafa yayılmasına çalışmıştı. Fütüvvet Teşkilatı'na mensup kimselerin giydikleri özel elbiseler vardı. Bu elbiseleri giyenler teşkilata mensup sayılırdı. O dönemde yaşayan çevre hükümdarlarından çoğunun bu şalvarımsı elbiselerden giydikleri bilinmektedir. En-Nâsır Li-dinillâh posta güvercinlerini kullanma hususunda kendi güvercinleri dışında herhangi bir kimsenin güvercin kullanmasını yasaklamıştı. Ayrıca kendisine mensup olanların dışında ok atma sporunu da yapmayı yasaklamış bulunuyordu. Irak'ta yaşayan halk onun bu*

³² Taeschner, “Nâsır Li-dinillâh”, 93; Çağatay, Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II-III”, 61; Ocak, “Fütüvvet”, 262; Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva XV”, 13.

³³ Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva XV”, 15.

³⁴ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih* XII, s. 401.

yasaklarına uymuştu."³⁵ Şeklinde açıklamalarda bulunarak En-Nâsır Li-dinillâh'ın fütüvvet faaliyetleri konusunda en detaylı bilgiyi vermiştir.

Halife Nâsır'ın fütüvvet anlayışı ve faaliyetlerini İbnü'l-Esîr, İbn-i Tıktakî, İbnü'l-Fûrat, Abûl-Farac ve Anili Kadı Burhâneddîn Mesud gibi tarihçiler olumlu karşılamışlardır. Bu olumlu yaklaşım sonucu Anili Kadı Burhaneddin Mesud, Enisü'l-Kulûb adlı eserini Halife'ye atfetmiştir.³⁶ Ancak Ömerî Halife'nin fütüvvet içerisinde yer alması ve faaliyetlerini *Mesâlikü'l-Ebsâr* adlı eserinde eleştirmiştir. Ömerî eleştirisini şu şekilde ifade etmiştir: "*Halife Nâsır Li-Dinillâh kırk yedi yıl hilafette kaldıktan sonra bu yıl (H. 622) şevval ayı başında Dosintarya'da vefat etmiştir. Vefat ettiğinde yetmiş yaşında idi ve son yıllarda gözlerini yitirmişti. Geride kötü bir yaşantı bırakmıştı ve halkına karşı zalim bir hükümdar idi. Onun döneminde Irak harap olmuş ve halkı değişik bölgelere göç etmişti. Devletin sınırları genişlemiş, o ise bütün zamanını ok atmaya, posta kuşlarına ve fütüvvet şalvarı giymeye hasrediyordu. Kendisine nispet edilmeksizin okçuluğu yasaklamış İbn-i Sa'b denilen ve bu yüzden Bağdat'tan Şam'a kaçan bir kişi dışında insanlar da onun bu arzusunun olumlu karşılamışlardı. Bir kişi bunu kabul etmedi. İmam Nâsır Harzemşah Mubammed b. Tekiş ile arasındaki düşmanlık sebebi ve Harzemşah'ı Irak'ı elde etmek amacıyla uzaklaştırıp Tatarlar ile meşgul etmek amacı ile Tatarlar ile yazışmak ve ülkedeki Tatarlar'ı özendirmele suçlanmıştır.*"³⁷

Halife Nâsır 1211 yılında, halifelliğini tanıyan ve onun manevî otoritesini kabul eden meliklere ve emirlere mektup yazarak kendisinden fütüvvet şerbeti içmelerini, serâvil-i fütüvvet giymelerini, fındık-endazlıkta kendisine intisap etmelerini ve bu zanaatın piri olarak kendisini tanımalarını tavsiye etmiştir.³⁸ Halife'nin davetine İslâm dünyasından birçok hükümdar, Hârizmşâh hükümdarı Alâeddîn Tekiş hariç, olumlu cevap vermişlerdir. Bunlar arasında Ahlat, El-Cezire ve Meyâfakirin hâkimi Melik Eşref, Gazne ve Hind hâkimi Şihabüddîn Gurî, Kiş Emiri, Şiraz Emiri Atabey Sa'd, Halep Emiri Zâhir, Hama meliki Eyyubî Melik Mansur, Türkiye Selçuklu hükümdarı İzzeddîn Keykâvus ve kardeşi Alâeddîn Keykubâd bulunmaktadır.³⁹ Halife Nâsır'ın çevresindeki Müslüman hükümdarları fütüvvet teşkilatına girmeye davet etmesi ve onların da bu davete olumlu karşılık vermeleri ile birlikte fütüvvet teşkilatı İslâm dünyasında birçok taraftar bulmaya ve güçlenmeye başladı. Bunlardan Anadolu'daki Ahilik Müessesesi adına en önemlisi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin en kuvvetli hükümdarlarından İzzeddîn Keykâvus idi.

³⁵ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih* XII, s. 401.

³⁶ Anili Kadı Burhâneddîn Mesud. "Enisü'l Kulûb" Neşr. Fuad Köprülü, Belleten, VII/27 (1943): 483-485.

³⁷ Muallim Cevdet, *Zeylün Alâ Fasli'l-Abiyyetü'l-Fityani't-Türkiyye fî Ribletü'l-İbn Battuta*, 101.

³⁸ Neşet Çağatay. "Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri." *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: K.B. Yayınları, 1996), 30, 31.

³⁹ Muallim Cevdet, *Zeylün Alâ Fasli'l-Abiyyetü'l-Fityani't-Türkiyye fî Ribletü'l-İbn Battuta*, 100, 102.

2-) I. İzzeddîn Keykâvus'un Fütüvvet Teşkilatı'na Girişi

I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in Alaşehir'de (Philadelphia) şehit olması üzerine oğullarından İzzeddîn Keykâvus ve I. Alâeddîn Keykubâd arasında taht mücadelesi vuku buldu (1211). İzzeddîn Keykâvus, Alâeddîn Keykubâd'ın Kayseri kuşatmasını başarı ile bertaraf ettikten sonra Aksaray üzerinden tahta çıkmak üzere Konya'ya doğru hareket etti. Sultanı, Konya'nın itibarlı kimseleri (mu'teberân), Efendileri (hâcegân), ileri gelenleri (ayan) ve ahileri (ihvan), müzisyenleri (mutriban), mehter takımı (nevbetiyan) ve seyyar köşklerle Obruk mevkiinde karşıladılar. Büyük izzet, ikrâm ve saygı gösterisinde bulunarak şehre getirip, saltanat makamına oturtular ve üzerlerine mücevher saçtılar. Ayakbastı vergisi olarak (resmü'l-kudum) yüz bin dirhem gümüş, beş bin dinar kızıl altın, yüz kat altın işlemeli giysi, her cins ve renkten elli kat elbise, her renkte yüz elli top tam boy atlas kumaş, otuz baş at, yirmi baş katır ve elli hörgüçlü deve hediye sundular. Hediyeler padişah tarafından kabul edildi.⁴⁰

Bir hafta süren cülus merasiminden sonra bu mühim hadise mektuplar ve fermanlarla ülkeye ve komşu devletlere ilan edildi. Her taraftan tebrik için beyler ve elçiler geldi. Sultan İzzeddîn Keykâvus'un cülusunu bildirmek üzere Halife ile münâsebetlere girişti. Yukarıda mevzu bahis edildiği üzere Tuğrul Bey'in 1055 yılında Bağdat seferinden sonra Selçukluların İslâm dünyasında hâkim güç olmaları dolayısı ile din ve devlet erkleri birbirinden ayrılmış idi. İslâm dünyasında siyasî hâkimiyeti Selçuklu sultanları, manevî otoriteyi de Abbasî halifeleri temsil etmekteydi. Bu maksatla İzzeddîn Keykâvus saltanatını tebliğ maksadı ile Halife'ye elçi göndermiş ve onun manevî hâkimiyet tevcihini kazanmak istemiştir.⁴¹ Ancak İbn Bibi'nin vermiş olduğu bilgilere göre; Eyyubî hükümdarı Melik Eşref'in hilâfet adına niyet tutup attığı bir okla turna kuşunu düşürmüş ve avcılarının geleneklerine uyarak onu bol miktarda hediyelerle birlikte hilafet makamına göndermiştir.⁴² Halife de buna mukâbil birçok hediyelerle birlikte elçiyi tekrar Melik Eşref'e göndererek onu Fütüvvet Teşkilatı'na almıştır. Melik Eşref'in Halife'nin teveccühüne mazhar olarak Fütüvvet Teşkilatı'na girmesi ve bu durumun İzzeddîn Keykâvus'un dikkatini çekmesi onun Fütüvvet Teşkilatı'na girişinde teşvik edici bir unsur olmuştur.⁴³

İzzeddîn Keykâvus tahta çıkışını müteakip, kendisinin ve babasının hocası olan Şeyh Mecededdîn İshak'ı Bağdat'a elçi olarak görevlendirmiştir. Onunla birlikte Halife'ye çok sayıda mücevherler, altın sırmalı Rumî kumaşlar, medenî atlaslar, Rus ketenleri, Kıbrıs malı kadın

⁴⁰ İbn Bibi, *El-Evâmîrül-Alaiye fî'l-Umuri'l-Alaiye* I, Çev. Mürsel Öztürk (Ankara: K.B. Yayınları, 1996), 140.

⁴¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 298.

⁴² Burada hatırlanması gereken önemli bir mevzu, Halife'nin fütüvvet âdetleri içerisine Remyü'l-Bunduk sporunu alması ve bu sporu yapanların, zamanın en iyi atıcısı kabul edilen Halife Nâsır'ı yad etmesini talep etmesi idi.

⁴³ İbn Bibi, *El-Evâmîrül-Alaiye fî'l-Umuri'l-Alaiye* I, 175; Yazıcıoğlu Ali, *Tevârih-i Âli Selçük* III, Haz. Houtsma (Leiden: E.J. Brill 1902), 140.

giysileri ve örtüleri, çok sayıda erkek ve kadın köleler, iğdişler, Arap atları, rahvan merkepler ve Bohtî develeri, altın haçlardan oluşan çok değerli hediyeler göndererek Halife'den Fütüvvet libasını (serâvil) talep etmiş ve Fütüvvet teşkilatına girmek istemişti. İzzeddin Keykâvus'un elçisi Bağdat'ta hürmetle karşılanmış ve dönme vakti geldiğinde Halife onu kendi adamları ve hediyeleri ile birlikte Konya'ya doğru yolcu etmiştir.⁴⁴

Halife Nâsır Li-dinillâh, Şeyh Mecdeddin İshak'a Selçuklu Sultan'ına tevdi edilmek üzere, saltanat menşuru ile birlikte, siyah bir imame, özenle dikilmiş bir derviş cüppesi, zırhlı elbise, kamçı, nalları altın ve gümüş olan beş rahvan katır, örtüsü siyah atlastan olan beş Arap atı, on Hicâzî yolcu devesi, Hicaz ve Şam taraflarının kıymetli eşyasından, Hint mamulü mallardan, ipekli ve pamuklu kumaşlar, Şufteri-i Haydârî giyecekler, altın işlemeli Skenderî döşemelikler, billur ve akik taşlar, ince nefis örtüler, misk kutuları, amber kapakları ile dolu sandıklar, yaban eşeği, zürafa, kartal gibi yaban hayvanları, Irak'a mahsus özel şeyler, hırka ve fütüvvet libâsı ile birlikte⁴⁵, bir nevî fütüvvet teşkilatına giriş izni mahiyetinde olan, İbn Mi'mar'ın *Kitâbu'l-Fütüvve*⁴⁶ adlı mühim eserinden bir nüsha gönderdi. Bu nüsha şöyle idi:

FÜTÜVVETNÂME

Bismillâbirrahmânirrahîm.

Azâmeti ve şanı sınırsız, nimetleri ve lütuflarını saymanın mümkün olmadığı, sevenlerine destek, taraftarlarına güç ve kuvvet veren, Hazreti Muhammed'i (A.S.) sonsuz bidayet ışıklarıyla, mucizeli delillerle şerefliendiren, Hazreti Peygamber'i (A.S.) diğer insanlardan üstün kılan ve onu her türlü sapık yoldan uzak tutan ve cebalet hastalığından kurtaran Allah'a hamdolsun. Onun elçisi Hazreti Muhammed (A.S.) kuraklık ve susuzluk alanında yemyeşil din bahçesi ortaya çıkardı. Câbiliyenin izlerini silerek onların görüşlerini çürüttü. Allah'ın kelâmını yüceltmek için can ü gönülden çalıştı. Sapıklığı ve asilliği yok etti. Onun karşısında yanlış yolda olanlar seslerini kestiler. Büyük gayretleriyle iman direğini ayağa kaldırdı. Allah, ondan temiz ve pâk ailesinden râzî olsun.

Onun babasının yerini tutan Abdülmüttalib ve oğlu Abbas'ın iyi özellikleri yıldızlardan daha üstün; cömertlikleri, bereketli yağmur bulutlarından daha fazladır.

Onlardan başka amcasının oğlu ve manevî kardeşi, bütün hareketlerinin ve şariatının destekçisi, ilmin kapısı, zaferin kılıcı, adaletin dili, övülmek isteyenlerin övüldüğü, Allah'a ortak koşanlara cihat açan, Allah'ın dininin en büyük destekçisi, Allah'a ilk inananlardan, dinin sünnetlerini ayakta tutan, sünnetlerin, farzların ve

⁴⁴ İbn Bibi, *El-Evâmîrül-Alaiye fî'l-Umuri'l-Alaiye* I, 176; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1997), s. 63-65.

⁴⁵ İbn Bibi, *El-Evâmîrül-Alaiye fî'l-Umuri'l-Alaiye* I, 178, 179.

⁴⁶ İbn Mi'mar el-Bağdadî el-Hanbelî Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi'l-Mekârim, *Kitâbu'l-Fütüvve*, Hakka-i ve neşre-i Mustafa Cevad, Munammed Takıyeddin el-Helâlî, Abdü'l-Halim el-Neccar, Ahmet Naci el-Kaysî, Kaddemullah Mustafa Cevad (Bağdat: Mektebetü'l-Mesnâ, 1958), 1-50.

ilimlerin sırlarını ayrıntılarına kadar bilen Müminlerin emiri ve dindarların imamı Hazreti Ali'ye selam olsun.

Hazreti Ali, Hazreti Peygamber tarafından kardeş edilmiş bir kişidir. Bütün insanlardan ayrı olarak kendisine fütüvvet verilmiştir. Onun için hazreti Cebrail, Allah'ın Hazreti Ali'yi överken şöyle dediği naklediliyor: Ali'den başka yiğit, zülfikârdan başka kılıç yoktur. Ayrıca peygamberlik soyunu o devam ettirmiştir.

Hilafetin kendisiyle övünüp yüceldiği, kutsal topraklardaki Allah'ın halifesi, Allah'ın farzını ve sünnetini ayakta tutan, bütün insanlara itaati farz kılınmış Müminlerin Emiri En-Nâsır Li-dinillâh -Allah ondan ve temiz ve asil ailesinden razı olsun- Hülafa-i Raşidîn'in izinden giderek, cömertlik ışıklarıyla karanlıkları aydınlatmıştır. Yıkılmış olan yiğitlik (fütüvvet) binâlarını, kendisine verilmiş olan ilahî güçle imar etmiş, sütunları ve dayanakları yok olmaya yüz tutmuş olan devleti yeniden kurmuştur. Körelmiş kılıçları yeniden bilemiş, kaynaklardan ve çeşmelerden bulanmış olan suyu yeniden durultmuştur. Doğruluğu ortaya çıkana kadar çalışmış, İslâm'ın güçlü bağlarını daha da güçlendirmiştir. Allah'ın kendisine ibadet etmeleri için yarattığı bütün insanlar adına Allah ondan razı olsun. Allah, insanları korumak için onu seçmiş, onu onlar için imam tayin etmiş, onlara halife yaparak onlara huzur ve güven sağlamıştır. Onunla bir milleti en iyi şekilde ödüllendirmiştir.

İnsanların seçkini, İslâm'ın büyüğü, dine güç veren, bilgili ve adil sultan, devletin önderi, milletin tacı, kâfirlerin ve müstiklerin düşmanı, mücâhitlerin önde geleni Rum ülkesinin meliki Ebu'l-Muzaffer Keykâvus b. Keybüsrev b. Kılıç Arslan'a -Allah ona uzun ömür versin- yükselip yücelmesine devam ettirsin- ibadet ve itaat şartlarını yerine getirmek, imamlık görevlerini yapmakta önemli bir araç olan kutlu ve uğurlu şalvar layık görülmüştür. Sonsuz iyiliklerini ve engin cesaretini takdir etmek için ona hil'at ve kaftan yollanmıştır. Bunların ona hayır ve uğur getirmesi dilenmektedir. İnşallah iyi hareketleri, yüce makamların istediği doğrultuda gider ve ileri gelenlerin sahib olduğu şeylerden sıradan kişileri de yararlandırır. Onun iyilik gölgesi herkesin üzerine düşer.

O Sultan'ın elçisi Allah'tan korkan, ibadetlerini yerine getiren, dininin büyüğü, İslâm'ın yıldızı ve müslümanların övünç kaynağı, doğruluğun örneği, âlimlerin seçkini büyük Şeyh İshak b. Yusuf b. Ali'yi -Allah onu yüceltsin- vekil kıldık. Şerefli bir kişiliğe, kutsal bir yaratılışa, övünülecek bir ahlâka sahip olan En-Nâsır Li-dinillâh'ı -Allah ondan razı olsun- destekleyen Ebu'l Yumn? Necab -Allah ona uzun ömür versin, yükselip yücelmesine yardımcı olsun- şerefli hizmeti ve kutsal çabasıyla bu vekâletname kaleme alındı. Halife'nin emriyle Sultan'a insanı yücelten elbise giydirildi. O fütüvvet elbisesini giyenlere şeref ve şan verir. O elbise insanları cebennem azabından korur. O elbise, onun büyüklüğüne büyüklük katsın. Onun etekleri yerlerde sürünsün. Onun başarılarında katkılarda bulunsun. Yüce Allah, onun imanını ve inancını artırsın. Çünkü bu elbise, imanın bir simgesi, inancın bir aracıdır. Gaybın sırlarından haber getirir.

O Sultan, Allah'ın farz kaldığı namaz, oruç gibi farzları titizlikle yerine getirmektedir. Fütüvvet şartlarına uyarak içini temiz, yolunu doğru tutmaktadır. Bütün davranışları şeriat ölçüsü içindedir. Yüce Allah'ın kutsal kitabında emrettiği şeylere uymaktadır. 'Allah, şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara bakmayı emreder; hayâsızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir.' Nasibatını

tutar. Şüphesiz başarı Allah'tandır ve Allah'ın rızasını arayanlara ve ona ibadet edenlere Allah yeter.⁴⁷

Bu fütüvvetnâme'yi Mecdeddîn İshak'a Şeyh İshak b. Yusuf b. Ali teslim etti. (Şubat 1212) Gönderilen fütüvvetnâme ile beraber Sultan İzzeddîn Keykâvus'a fütüvvet libası giydirildi. Yukarıdaki fütüvvetnâmeden anlaşıldığına göre, Sultan İzzeddîn Keykâvus'a fütüvvet libası giydirmeye vekâleti Halife tarafından Şeyh Mecdeddîn İshak'a verilmiştir.

Fuad Köprülü, İzzeddîn Keykâvus'un fütüvvet teşkilatına girişini ve bu teşkilatın Anadolu'da yayılışını: "Büyük bir ihtimalle, I. İzzeddîn Keykâvus'un Fütüvvet Teşkilatı'na girmesinden sonra, bu teşkilat Anadolu merkezlerinde daha kuvvetlenmiş, devrin umumî temâyülüne ve Anadolu'nun manevî muhitindeki fikrî cereyanlara uyarak biraz tasavvufî bir renk de almış, bir taraftan korporasyonlara hulul ederek; onlardan kuvvet aldığı gibi, kendisi de onları canlandırmış, diğer taraftan da köylere kadar yayılarak, alpler teşkilatı ile de yani toprak sahibi sipahîlerle de münasebet peyda etmiştir. XIII. asrın ikinci nısfından XIV. asra kadar Anadolu'da bir takım devlet ricalinin, kaduların, müderrislerin, muhtelif tarikatlara mensup şeybelerin, büyük tacirlerin Fütüvvet Teşkilatı'na dâbil olduklarını görüyoruz ki bu teşkilatın, içtimâî kıymetinin yükseldiğine alamettir. Fütüvvet prensiplerinin bu suretle kuvvetlenerek esnaf korporasyonlarına girmesi, yani bu teşkilatın fütüvvet kadrosu içinde yeniden tanzimi, Anadolu'da XIII. asrın ilk yirmi beş yılından sonra meydana gelmiş olmalıdır"⁴⁸ şeklinde değerlendirerek konunun ehemmiyetine işaret etmiştir.

İzzeddîn Keykâvus'un fütüvvet teşkilatına girmesi Anadolu'da fütüvvetin gelişip yayılmasında çok önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Ancak saray fütüvvetinin Ahilik teşkilatına dönüşmesi ve halk tarafından benimsenmesi Ahi Evran⁴⁹ ve Evhadüddin-i Kirmani⁵⁰ gibi Anadolu erenlerinin gayretleriyle gerçekleşmiştir.

Sonuç

İzzeddîn Keykâvus kendi isteği ile resmen fütüvvet teşkilatına giren ilk Selçuklu Sultanı oldu. Buna mukâbil İbn Bibi, İzzeddîn Keykâvus'un fütüvvet teşkilatına girişi mevzusunu eserinde naklederken -çoğu zaman oluşu gibi- kronolojik sıraya göre dikkat etmeyerek Sinop'un fethinden (1214) sonra yer vermesi bir takım tarihsel karışıklıklara yol açmıştır. Ancak Anılı Kadı Burhâneddîn Mesud'un İzzeddîn Keykâvus'a atfettiği *Enisü'l Kulûb* adlı eserinde Halife'nin fütüvvet âlametlerini 1212 tarihinde gönderdiğini kaydetmesi ve hatta İbn Bibi'nin de Halife

⁴⁷ İbn Bibi, *El-Evâmîrül-Alaiye fî'l-Umuri'l-Alaiye I*, 176, 177, 178.

⁴⁸ Mehmet Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* (Ankara: T.T.K. Yayınları, 1959), 91.

⁴⁹ Ahi Evran ve Ahiliğin gelişimi için bkz. Mikail Bayram, *Ahi Evran ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu* (Konya: Damla Matbaacılık ve Ticaret, 1991); İlhan Şahin, "Ahi Evran", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 529-530.

⁵⁰ Evhadüddin Kirmani ve fütüvvet teşkilatının gelişmesindeki rolü için bkz. Nihat Azamat, "Evhadüddin-i Kirmani", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 199), 518-520.

tarafından gönderilen fütüvvetnâmenin yazılış tarihi olarak H.608 / 1212 yılını göstermesi herhalde bu durumu teyit etmektedir.

Daha önceki dönemlerde Anadolu'da Ahilik Müessesesi ve onun bakiyelerine rastlansa da Halife Nâsır Li-dinillâh'ın teşviki ile Anadolu'ya gelen fütüvvet teşkilatına mensup mutasavvıflar Anadolu'da fütüvvet teşkilatının gelişmesinde ve faaliyetlerinin en üst düzeyde temsil edilmesine neden olmuşlardır. Bu nedenle hem Abbasî halifesi hem de Selçuklu sultanları tarafından desteklenen mutasavvıflar adına çok sayıda zaviye yaptırılmış ve bu sayede Anadolu'da Ahilik müessesesi süratle yayılmaya başlamıştır.

Kaynakça

- Anili Kadı Burhâneddîn Mesud. "Enisü'l Kulûb" Neşr. Fuad Köprülü, *Bellekten*, VII/27 (1943): 483-485.
- Bayram, Mikail. *Abi Evran ve Abi Teşkilatı'nın Kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık ve Ticaret, 1991.
- Çağatay, Neşet. "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II-III" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1952): 61-84.
- Çağatay, Neşet. "Anadolu Türkler'in Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler" *Bellekten*, 52 / 203, (1988): 485-500.
- Çağatay, Neşet. "Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri" *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, (1996): 30, 31.
- Demirtaş, Funda. "Fütüvvet Kavramının Askerî ve Siyasî Mahiyeti" *Ahilik (Uluslararası Sempozyumu) Bildiri Kitabı*, (2011): 403-423
- Hamdullah b. Ebu Bekir b. Ahmed b. Nasır Müstevfî Kazvinî. *Tarih-i Güzîde*. Tahran: Müessese-i İntişârât-ı Emir-i Kebir, 1387.
- Hartmann, Angelika. *An-Nasir Li-Din Allah 1180-1225*. Berlin: Studien Zur Sprache, Geschichte Und Kultur Des Islamischen, 1975
- Hartmann, Angelika. "Nâsır-Lidînillâh", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 32, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 399-402.
- İbn Bibi. *El-Evâmîrül-Alaîye fî'l-Umuri'l-Alaîye* I-II. Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: K.B. Yayınları, 1996.

İbn Fazlan. *Seyahat-nâme*. Terc. Ramazan Şeşen, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1995.

İbnü'l-Esîr (Muhammed b. Muhammed Abdu'l-vâhid es-Seybânî İbnü'l-Esîr). *el-Kâmil fi't- Târih* XI, XII. Terc. A. Ağırakça, A. Özaydın, ve M. Tulum, İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.

Kafesoğlu, İbrahim. *Harezmsahlar Devleti Tarihi*. Ankara: T.T.K. Yayınları, 2000.

Kâtip Çelebi (Hacı Kalfa). *Takvimü't-Tevârih*. İstanbul: İbrahim Müteferrika Ta'bi, H.1146.

Kayaoğlu, İsmet. "Halife en-Nasır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyruktusu" *A.Ü.İ.F.D.*, 25/1, (1981):221-227.

Kazııcı, Ziya. "Ahilik" *TDV İslam Ansiklopedisi*, I, 540-542. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

Kerimddîn Mahmud Aksarâyî. *Müsâmeretü'l-Abbâr*. Çev. M. N. Gençosman, Notlar F. N. Uzluk, Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi, 1943.

Kocatürk, Saadettin. "Fütüvvet ve Ahilik." *XX. Ahilik Bayramı Kongresi, 17-40*, Kırşehir: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1984.

Koca, Salim. Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Köprülü, Mehmet Fuad. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: T.T.K. Yayınları, 1959.

Köymen, Mehmet Altay. *Tuğrul Bey ve Zamanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

Muallim Cevdet. *Zeylün Alâ Fasli'l- Abiyyetü'l- Fityani't- Türkiyye fî Ribletü'l- İbn Battuta (İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği, İbn Battuta'ya Zeyl)*. Çev. C. Yarar, İstanbul: İşaret Yayınları, 2008.

Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvet" *TDV İslam Ansiklopedisi* II, 261-263. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Ravendî. *Rabatü's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr* I-II. Çev. A. Ateş, Ankara: T.T.K. Yayınları, 1999.

Sümer, Faruk. "Tuğrul II", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 41, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 342-344.

Şahin, İlhan. "Ahi Evran", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 529-530.

Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehabî. *Târihü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâbîr ve'l-a'lâm*, Tahkik: Beşar Avvad Ma'ruf, 12, Basım yeri yok:

Darü'l-Garb-ı İslami, 2003.

Taeschner, Franz. "İslâm Ortaçağında Futuvva" *İ.Ü.İ.F.M.*, Terc. F. Işıltan, XV, (1953): 3-32.

Taeschner, Franz. "Nâsır Lidinillâh" *İslam Ansiklopedisi*, XI, (1964): 90-94

Taeschner, Franz. "İslâm'da Fütüvvet Teşkilatı'nın Doğuşu Meselesi Tarihi Ana Çizgileri" *Bulleten*, Çev. S. Yüksel, XXXVI, (1972): 141-144.

Taneri, Aydın. *Celâli'd-dîn Harizmşah ve Zamanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.

Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.

Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997.

Yazıcıoğlu Ali. *Tevârih-i Âl-i Selçûk* III. Haz. Houtsma, Leiden: E.J. Brill, 1902.

Zeydan, Corci. *İslâm Medeniyeti Tarihi II*. Terc. Z. Megâmiz, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1976.